

H. C. D. de Wit

Prof. dr. H. C. D. de Wit, Doorwerthse straat 10, 6866 NH Heelsum

Toespraak Kluwerprijs

op 23 oktober 1986 door prof. dr. H. C. D. de Wit in Burgers Dierenpark te Arnhem

Bekroond boek: Het Tropisch Regenwoud door dr. M. Jacobs. Uitg. Coutinho, Muiderberg, 1981.

Het tropische regenwoud ontvangt van vele zijden belangstelling; de verleiding is groot te zeggen: warme belangstelling om een associatie op te roepen met een van de gevolgen van de aanstaande verdwijning van het tropische regenwoud. Het gevolg waar men het over eens is, is een wereldwijde stijging van de gemiddelde luchttemperatuur.

De atmosfeer rondom onze aarde wordt ten gevolge van de toenemende industrie die een steeds toenemende wereldbevolking noodzakelijk maakt, voortdurend verder uit zijn natuurlijk evenwicht gebracht, onder andere door een toeneming van het koolzuurgasgehalte. Industriegassen, autogassen en ademende levende wezens dragen alle bij tot de vergroting van de koolzuurgashoeveelheid. Een vergrote koolzuurgasconcentratie belemmert de terugkaatsing en afgifte van de zonnenergie die de aarde treft. Zodoende wordt de temperatuur van de luchtmantel rondom de aarde geleidelijk hoger. Dit veroorzaakt dat de ijsmassa's op aarde, poolkappen, gletschers, pakijs, meer dan normaal smelten en dus meer smeltwater afstaan. De zeehoogte neemt toe. De deskundigen discussiëren nog wel over het tempo en over de feitelijke toeneming van de zeewaterhoogte maar niet over de realiteit van dit alarmerende proces. In de komende eeuw zal Nederland, om een voorbeeld te noemen, zeewaterkeringen behoeven waarbij de Oosterscheldewerken kinderspel zijn.

Groene planten verbruiken koolzuurgas: sinds hun ontstaan hebben zij de koolzuurgashoeveelheid in de atmosfeer op het juiste peil gehouden, meegewerkt aan een evenwicht ook al konden tijdelijke en lokale rampen niet worden afgewend. Ik herinner aan de ijstijden. Indien de tropische regenwoudgordel van smaragd om de evenaar onaangetast gebleven zou zijn, had dit de toeneming van het koolzuurgas in de atmosfeer niet kunnen

voorkomen maar wel vertraagd. Wellicht zou die tegenwerking een uitstel van enige tientallen jaren van de noodzaak bovengenoemde zeeweringen te construeren een besparing hebben teweeggebracht die de inkomsten, verkregen uit het geoogste tropische hout, verre zou overtreffen. Zulke berekeningen en zulke overwegingen zijn nutteloos. Ook al zouden zij tot op de laatste stuiver onweerlegbaar juist zijn, dan nog zal daarom geen parketvloer minder worden gelegd, geen geldkantoor, regeringsgebouw of oliehotel minder fraai worden betimmerd.

Niet overbodig is het hier in het voorbijgaan te wijzen op andere gevolgen van de ondergang van het tropische regenbos die zich in deze jaren met steeds groter nadruk aanmelden. Men pleegt de hongersnoden in de tropen aan droogte toe te schrijven. Ook wel aan overstromingen. Deze rampen zijn structureel en geen direct gevolg van onvoorziene onregelmatigheden in de neerslag. Het oerbos regelde de vochtigheid in grote delen van het aardoppervlak, in de atmosfeer en in de bodem. Regenbos werkt als een spons, absorbeert de regens en staat het overtollige water langzaam af aan de omliggende streken. Na het verdwijnen van de immense regulator die het regenbos binnen de keerkringen representeert, worden de extremen, nu eens bijna eindeloze droogten, dan weer woeste waterstromen, vaak optredende gebeurtenissen. Droogte, overstromingen, honger behoren nu tot de karakteristieke levensomstandigheden in zich uitbreidende gebieden op onze aarde, waar degenen wonen die voor hun milieu afhankelijk waren van het tropische regenwoud. Van de andere mondiale gevolgen van het verdwijnen van het tropische regenwoud noem ik na het uitsterven van mensen, het uitsterven van planten en dieren.

De levende organismen op aarde kan men rangschikken in enige miljoenen soorten. Het is een zeer grove schatting die onder meer niet nauwkeurig kan zijn omdat vele soorten insecten, lagere dieren en planten onbekend zijn. Duizenden

leven in het tropische regenwoud, nergens anders. Vóór specialisten ze zullen hebben geïdentificeerd en beschreven, vóór hun levenscyclus en hun levensfuncties bekend worden, zullen ze zijn uitgeroeid, zullen ze samen met hun biotoop voorgoed verdwijnen.

Ik ga u geen verdrietige overpeinzingen voorleggen betreffende oerwoudorganismen die, indien beschikbaar gebleven, wel eens van zeer groot belang bij de bestrijding van ziekten of die economisch van zeer groot belang zouden zijn geweest. Best mogelijk dat zulke verdienstelijke organismen op ontdekking wachten, maar om zulke beweegredenen handhaaft geen regering in de Derde Wereld - waar de oerwoudbezitters wonen - zijn regenwoud. Wij halen berustend de schouders op en berekenen computergewijs dat met de verdwijning van het tropische regenwoud, naar goed gefundeerde schatting binnen een goede vijftig jaar, vijftig procent van alle op aarde levende dier- en plantensoorten verdwenen zullen zijn, voor altijd, evenals het bos waarin zij leefden.

Ik heb collega's die, geconfronteerd met dit vooruitzicht, in het midden brachten dat vooreerst veel van die uitgeroeide soorten ziekteverwekkers zijn, of stekers en prikkers die iedereen graag wil missen en vervolgens, dat microbiologen en biochemici zo indrukwekkend snel kundiger en bekwaamer worden dat door genenmanipulatie, leven in glazen buisjes, en DNA-schakelingen naar believen nieuwe vormen van leven, nieuwe soorten voorzien van al datgene wat mensen begeren, zullen kunnen worden aangemaakt. Dat duurt, zeggen zij, misschien geen vijftig jaar meer.

Weliswaar hebben de spermabankiers nog niet vastgesteld welke constellaties van proteïnen en lipoiden de mensen tot geestelijk welzijn brengen, tot een evenwichtig leven, tot begrip van schoonheid, kwaliteit voeren, tot eerbied voor de levende natuur, tot een schroom andere levende wezens te kwetsen, maar dat alles komt nog wel op moleculaire pootjes terecht. Moeten we maar denken.

Zoals gezegd, aan belangstelling voor het tropische regenwoud ontbreekt het niet. In West-Afrika is Ivoorkust een aan regenbos rijk land, zo rijk dat het tot nog toe de Wereldbank geen kopzorg heeft opgeleverd. Wel onmetelijk veel kostbaar hout. In de dertig jaar dat ik, met tussenpozen, Ivoorkust bezocht trof ik zonder uitzondering de tientallen hectaren grote havenkom aan overdekt door een gesloten laag van drijvende stammen, wachtend om in vrachtschepen gehesen en afgevoerd te worden. Vierentwintig uur per etmaal en zeven dagen per week arriveren daar zwaar beladen, kolossale houttrucks uit

alle delen van het land waar bos gerooid wordt. Tegenwoordig wordt de aanvoer minder. In het uiterste westen van Ivoorkust maakte men een nieuwe haven om het hout van West-Ivoorkust af te voeren omdat het in Centraal-Ivoorkust en Oost-Ivoorkust vrijwel op is.

De financiën van het land hield men gezond – zo heet dat – door het bos zo snel als doenlijk te rooien (kopers waren er altijd genoeg). Ik kan u meedelen dat de houtoogst in West-Ivoorkust uitstekend verloopt. Binnenkort is alles binnen, ik bedoel, alles weg.

Ik sprak in Abidjan een geldman van de Verenigde Naties die was komen meehelpen om het budget van Ivoorkust te versterken. Hij organiseerde een project om 400 vierkante kilometers bos in jungle en kasgeld om te zetten. Ik vroeg hem hoe hij dit kon verantwoorden en hij zei dat op de opengelegde gebieden de bevolking cacao en koffie ging planten en dan zou delen in de op handen zijnde welvaart. Ik bood hem aan de volgende dag met mij samen veertigduizend hectare verlaten, verwaarloosde en overwoekerde cacao- en koffie-aanplantingen te gaan bezichtigen, dan zouden de Verenigde Naties daar hun reddende werk kunnen doen en het regenbos toch behouden blijven. Hij was helaas de volgende dag verhinderd en beloofde contact te zullen opnemen. Ik heb niets meer van hem gehoord en Ivoorkust heeft er vierhonderd vierkante kilometer jungle bij op de plaats waar eens het regenbos stond.

Het wonderbare Amazone regenwoud wordt zo snel mogelijk door Brazilië en de randstaten verwoest. De groepen mensen die in het Amazone oerbos leefden, gingen en gaan dezelfde weg als de dieren en planten. In Borneo werken Japanse industriëlen met machines die het tropische regenbos afmaaien en tot pulp malen. Met de vezels kan je van alles op winstgevende manier doen. De achterblijvers behouden mooi wit, schoon gespoeld kanariezand, goede terreinen voor voetbalcompetities want er valt niets meer te beschadigen. Het luchtruim van Indonesië weergaait van de brullende bull-dozers en de dreunend neerstortende regenbosbomen. Overal, met inbegrip van de natuurreservaten. In Pakistan, Bangla Desh en India is het veel rustiger want daar is de kaalslag niet echt meer de moeite waard.

Aan belangstelling voor het tropische regenwoud ontbreekt het ook in Nederland niet. Er is een tentoonstelling gewijd aan het tropische regenwoud te bezichtigen in Slot Zeist, ingericht door de Utrechtse Universiteit, het Wereldnatuurfonds, de Zeister Stichting voor Kunst en Cultuur en, het zal u niet verbazen, Burgers Die-renpark.

Tegelijkertijd is een bijzondere tropenexpositie aan de gang in het Tropeninstituut te Amsterdam.

Geen week gaat voorbij of in onze media: krant, tijdschrift, radio en televisie, wordt aandacht gevraagd voor het tropische regenwoud. In boekwinkels kunt u allerlei drukwerk kopen over planten en dieren van het tropische regenwoud. Het is daarom overbodig u te wijzen op de wonderen van dat planten- en dierengezelschap in het gelijkmatig warme en zeer vochtige equatoriale klimaat. Het aanbod van informatie is rijk gevarieerd en groot. Evenmin ga ik uw geduld op de proef stellen door u welbekende cijfers voor te leggen aangaande de omvang en de snelheid waarmee de ondergang van het tropische regenwoud zich voltrekt. Ik volsta met u redenen te noemen waarom deze voor onze planeet zo uiterst belangrijke vegetatie te gronde moet gaan. Omdat ik u niet neerslachtig wil maken belooft ik u, als ik de gang van zaken nader heb geschetst, een troostrijk uitzicht.

Zo lang de mens op aarde woont, heeft hij relaties met het bos gehad, hetzij om onder bomen te schuilen, in bomen te klimmen, op de vlucht of op de loer, of om hout te krijgen waar jachtbuit op geroosterd kon worden. Zo was het in het begin. Degenen die aan de bijbelse scheppingsgegevens geloven, weten dat de mens ontstond in een waterrijke, zo juist met groen en vruchtbomen begroeide omgeving. Zij die dat niet geloven kregen de eerste doortimmerde voorlichting van Charles Darwin, die een tweedelig werk schreef over de afstamming van de mens. Hij betoogde daarin dat de mens voortkwam uit voorouders die niet van apen verschilden. Dat wil zeggen: uit boombezoekers. De huidige paleontologen zijn in grote meerderheid geneigd de oorsprong van de mens in Afrika te zoeken, ergens in Oost-Afrika en zeker niet in het tropische regenwoud. Wel in streken met enige boomgroei. De mens heeft zich echter in de loop der tijden, dat staat vast, in het tropische regenwoud gevestigd.

Daar aangekomen kapte en brandde men, zo goed en zo kwaad als het mogelijk was, gaten in het gesloten bos en men woonde naast het tuintje en het akkertje. Een in kleine groepen samenlevende bevolking kon zich staande houden. Na enige jaren was de in cultuur genomen bosbodem, die van tropisch regenwoud gewoonlijk zeer arm is, uitgeput. Dan trok de groep verder en vestigde zich opnieuw. Aan rivieroeveren waar vis beschikbaar is, konden nederzettingen wat groter worden en zich langer handhaven. Zulke bosbeschadigingen waren en bleven tot de 20e eeuw vrij onbelangrijk. De verlaten terreinen werden enige jaren na het vertrek van de boeren heroverd door de

omringende wilde vegetatie.

De blanken konden niet nalaten zich met de bosmensen te bemoeien, uit winzucht en uit mensenliefde. Mensenliefde betekende medisch ingrijpen en een wijziging van de bevolkingsdichtheid. Corrigerende factoren, zoals dysenterie, cholera, gele koorts en malaria werden geheel of grotendeels ter zijde geschoven dank zij het opofferende en voorbeeldige werk van missionarissen, zendelingen en welzijns werkers, door inspanningen en een inzet die bij het beste, verricht in de koloniale periode, niet achterbleven.

In de 20e eeuw betekende de opheffing van de koloniale horigheid tevens de toelating van alle avonturiers ter wereld naast de toevloed van goedwillende helpers. Het bestuur van de door tropisch regenbos begroeide gebieden kwam tegelijkertijd onaanvaardbaar dikwijls in handen van machthebbers die verantwoordelijkheid niet konden of niet behoorden te dragen.

Door de medische voorzieningen nam de bevolking in en rondom de tropische regenwoudgebieden in een verbluffend hoog tempo toe. Door de technische ontwikkelingen nam het vermogen het bos aan te tasten even snel toe. De landskinderen waren nu in staat, en zagen zich gedwongen, het bos zonder uitstel uit de weg te ruimen. De technische middelen kwamen van overzee en de aanstormende massa eiste akkerland. De machthebbers verkochten de tropische regenwouden aan houthandelaars, ter wille van de bevolking en van zichzelf.

Natuurbeschermers liepen te hoop. Zij lieten geen middel onbeproefd om de ravage te verhinderen. Berekeningen die uitwezen dat het intact laten van het regenwoud op den duur veel en veel profijtelijker is dan het uitroeien, hadden geen invloed. Toekomstmuziek trekt weinig luisteraars. Toeristenindustrie heeft bij regenbos geen belang want de toerist heeft in zo'n bos weinig meer te zoeken dan een vluchtige, bevreesde bezichtiging van een geheimzinnige hoek van de wereld.

Er moet in alle tropische landen geld op tafel komen, veel en zonder uitstel, doodeenvoudig, en dat is de dood van het tropische regenwoud omdat in dat deel der wereld de natuurschatten de klinkende munt moeten leveren. Met vereende westerse krachten, met ruime giften, met vastbeslotenheid, kunnen enige restantjes gered worden. Deze eilandjes in de oceaan van een ontwricht plantendek, de troosteloze jungle, zullen een museumfunctie hebben, dat wil zeggen dat zij zullen getuigen van goede wil en opofferingsgezindheid, tevens dat zij een bron voor natuur-in-detail studies en ook een reservoir van waardevol genetisch materiaal worden.

Door deze natuurbescherming verdwijnt het geld uit de Eerste en Tweede Wereld niet grotendeels spoorloos, zoals de meeste ontwikkelingsgelden. Dat natuurbeschermersgeld schept natuurmonumenten, onervangbare kostbaarheden die voortdurend zeldzamer zullen worden. Mijn overzicht was natuurgetrouw en kon daarom niet anders dan somber zijn. Ik heb u echter troost beloofd en ik zal die belofte gestand doen. Het magische woord luidt: democratie, de samenleving die de onze poogt te zijn.

Wij leven in een tijdperk waarin de term 'democratie' eindeloos bepraat en onop-houdelijk misbruikt wordt. Dikwijls niet met boze bedoelingen. Niemand weet immers precies wat een democratie is en het woord is een prettig argument om je zin te krijgen.

Een sage uit de Griekse Oudheid verhaalt van Procrustes, een rabauw die aan de hoofdweg door Attika woonde, niet ver van Athene. Hij placht reizigers een onderkomen voor de nacht aan te bieden. Het bed dat hij de slaper aanbood, moest hem passen. Als bleek dat hij te lang was, zaagde Procrustes hem de voeten af. Bleek de slaper te kort dan greep hij hem beet aan de twee einden en rekte hem zo ver uit elkaar dat hij de juiste bedlengte bereikte.

Deze nivelleringsgedachte komt ook tot uitdrukking bijvoorbeeld in de leuze van de volksoverstand die Franse Revolutie heet: Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap. De volksvertegenwoordigers waren in de 18de eeuw beter dan Procrustes toegepast en brachten de nivelleringsvlugger en gemakkelijker tot stand met behulp van de guillotines. De geschiedenis geeft ons dus, als we zoeken naar een formule voor de democratie, aanleiding om van 'Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap', de nadruk niet te zeer op Gelijkheid te leggen maar meer op Vrijheid en Broederschap.

Als vrijheid de samenleving typeert dan is iedereen vrij om te denken over of om te hopen op een Utopia waarin mensen te zamen leven die allen een gelijke inbreng hebben bij het bestuur, die dit elkaar toekennen en gunnen en die zich zonder morren voegen naar in meerderheid vrijelijk genomen besluiten. Ieders stem even vanzelfsprekend even veel gerechtigd en van nature door iedereen gerespecteerd: het zullen zeker wezenstreken van een democratie zijn. In zo'n broederlijke samenleving kan een ieder naar smaak en vrije wil onderzoek naar het ware en waardevolle doen, uitzoeken, kiezen, en daarna voortdurend zich blijven vergewissen of de keuze de goede was of misschien herziening behoeft, terwijl hij weet dat zijn gevonden waarheid even gewichtig is als de waarheid die zijn buurman vond.

Geen samenleving bestaat binnen de tropische regenwoudzone die waarlijk democratisch is en misschien zoudt u wel geen plaats ter wereld kunnen aanwijzen waar een democratie zich daadwerkelijk gevestigd heeft.

Ik kan dat wel. Het zijn de bibliotheken die iedereen vrij kan betreden. Ruimer nog: het is de wereld van de boekencollecties die iedereen kan raadplegen, die de keuze vrij laten, waar elk boek een gelijkgerechtigde stem heeft, waar niets in de weg staat om te zoeken, te overdenken, te proeven van wat daar gedrukt staat. Het boek is de volmaakte democraat en het land der boeken de volmaakte democratie. Tijd kan het boek niet ondermijnen al kleurt de tijd zijn inhoud. Voor het boek bestaan geen barrières. Wie probeert ze op te werpen zal na korte of lange tijd bemerken dat hij buiten spel staat. Vroeg of laat wijken de wapens voor de toga en geen taaier en strijdbaar-dier dan de papieren tijger. De meest onwrikbare en duurzame machten in de mensenwereld berusten op drie boeken: de thora of pentateuch (grondslag van de joodse godsdienst), daarna de bijbel (grondslag van de christelijke godsdienst) en als derde de koran (grondslag voor de islamitische godsdienst). Slechts drie boeken, en ze hebben legers vernietigd, volkeren gevormd, miljarden mensen gesterkt en doen overleven.

Dr. Marius Jacobs schreef een boek over het tropische regenwoud, Coutinho in Muiderberg produceerde het en namens Kluwer koos men het uit ter bekroning. Marius' boek heeft daarmee een vaste en vooraanstaande plaats in de samenleving der boeken, in de bibliotheken, de grote openbare en de kleinere privé-boekerijen, verworven. Dat is een gewichtige gebeurtenis.

Het juryrapport geeft een omschrijving van de inhoud van het boek, die kan hier dus achterwege blijven. Maar ik veroorloof mij een kwalificatie.

Het boek is geïllustreerd onder andere met afbeeldingen van het tropische regenwoud, ontleend aan standaardwerken, lang geleden verschenen. Het zijn tekeningen die de bewonderende ontroering van de toeschouwer overbrengen. Het opnemen van die afbeeldingen is veel meer dan het weer in herinnering brengen van eertijds gemaakte illustraties. Die tekeningen uit het verleden passen precies bij Marius Jacobs' tekst die enerzijds gedegen feiten aandraagt en anderzijds die feiten, zoals een tropisch bos, doet groeien, leven, ademen. Het boek lezend ondergaat men de wonderlijke bekoring van de regenbossen, voelt men zich zoals bevoorrechte, verraste mensen. Op deze bladzijden herleeft het bos, niet dank zij superlatieven of formidabele kleurdruk-

technieken, niet vanwege een relaas over bizarre dieren en planten. Het herleeft dank zij de kwaliteit van het woord. Marius Jacobs was de zeer zeldzame mensvariëteit die grondige kennis, een betugelde ontroering, en een schrijverstalent te zamen bezat. Zijn boek bevat de essentie van een levensgemeenschap die op onze aarde zonder weerga bleef.

Voor het welzijn van de mens is de directe bereikbaarheid van de dingen niet toe-reikend. De meesten van ons ontmoeten sommige vrienden niet dagelijks. Velen zien hun kinderen, hun ouders, degenen die hun zeer na staan, met tussenpozen maar het weten tijdens hun afwezigheid dat zij er zijn, draagt wezenlijk bij aan ons gevoel harmonisch te leven, aan ons wel-zijn. Indien de maan uit de hemel zou verdwijnen zouden we die allen ernstig en blijvend missen, ook al zullen slechts weinigen van ons ooit op die maan lopen, laat staan zich daar thuis voelen. De maan behoort bij ons levenspatroon, is onmisbaar. Toch zijn de maan en de sterren voor ons lijfelijk voortbestaan niet noodzakelijk, maar niettemin vereist om in vrede en harmonie verder te leven.

Het verdwijnen van het tropische regenwoud zal in het gemoed en de geest van zeer veel mensen op de aarde een leegte veroorzaken. Vrees voor die leegte is ongetwijfeld mede een drijfveer voor de roep om bescherming ook al wordt die vrees gewoonlijk niet herkend.

Hier is mijn troost. Het Tropisch Regenwoud door dr. M. Jacobs ontvangt nu al en zal in de toekomst steeds meer lezers ontvangen. Lezend zullen zij ademen in het tropische bos en dan is het tropische bos niet verdwenen. Wie wil zal er kunnen binnengaan, rondzien, weten dat het tot zijn wereld van levende wezens blijft behoren.

De democratie van de boekenwereld biedt nu en later de vrijheid om zich van de druk van de door de mensen zo deerlijk misvormde wereld te bevrijden. Boeken zijn de toevlucht voor gedachten en gevoelens, verschaffen de bescherming die de berooide mens behoeft. Lezen in Het Tropische Regenwoud zal het geleden verlies draaglijker maken. Lezers zullen vertoeven in een natuur die weliswaar onbereikbaar werd, onbereikbaar zoals een ware democratie. Het boek is de troostende zekerheid dat als de verknoei-de levende natuur en het ontregelde leven op aarde voor ons niet meer aanvaardbaar zijn, een uitweg open blijft, te vinden in een voor ieder toegankelijk en onaantastbaar verblijf, dank zij schrijvers die voelden en dachten zoals Jacobs, dank zij boekenmakers, dank zij boekenverzamelingen, dank zij een onbreekbare macht: de onkreukbare democratie van het woord.